

İBN KAYYİM el-CEVZİYYE’NİN NESİH ANLAYIŞI*

Mustafa Kılıçaslan

Doktora Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
PhD Student, Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Sivas, Turkey

20179331002@cumhuriyet.edu.tr

orcid.org/0000-0002-1469-1776

Öz

Bu makalenin amacı, XIV. yy’da yaşamış önemli müfessirlerimizden biri olan İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (ö. 751/1350), *nesih* konusundaki görüşlerini tespit edebilmektir. Bu kapsamda, İbn Kayyim’in nesih meselesindeki yaklaşımı irdelenmiş, konuyla ilgili olarak getirmiş olduğu özgün yorumlara dikkat çekilmiştir. Makalenin neticesinde, nesih kavramının zaman içerisinde Kur’an’daki muhtevasından uzaklaştırıldığı, sahâbe ve tâbiîn terminolojisindeki anlamından koparıldığı anlaşılmıştır. Buradaki esas problem anlamın seyirindeki sapmadan kaynaklanmaktadır. Sahâbe nezdinde nesih geniş bir kapsamda değerlendirilmiştir. İbn Kayyim’e göre nesih çeşitli manalarda ele alınmalıdır. Örneğin nesih, şeytanın âyetlere katmaya çalıştığı sözlerin geçersiz kılınması, kastedilen mananın başka bir şeyle karışmayacak şekilde ilgisiz olanlardan ayrılmasıdır. Ayrıca nesih, sözün muhkem hale gelmesi gibi bir anlama sahiptir. Nesihle âyet korunmaktadır. Belki de makalemizin en önemli tespiti budur. Neshin esas fonksiyonu âyeti iptal etmek değil, onu sağlamlaştırmaktır. Bunun yanında nesih, katı kalpli kimselerin vesveselerinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Nesih, İbn Kayyim el-Cevziyye, Nâsih, Mensûh.

Understanding of Naskh in Ibn Qayyim al-Jawziyya

Abstract

The purpose of this article is to provide an overview of Ibn Qayyim al-Jawziyya (d. 751/1350), one of the important commentators living in the XIVth century, was able to determine his views on naskh. In this context, the views of Ibn Qayyim in the matter of naskh were examined and the original interpretations he brought about the subject were pointed out. As a result of the article, it was understood that the concept of naskh was removed from its contents in the Qur’an over time and it was detached from its meaning in the terminology of the *şahâba* and *Tâbi’ün*. In the eyes of the *şahâba* Naskh has been evaluated in a wide scope. The main problem here is the deviation in the course of meaning. According to Ibn Qayyim, naskh should be considered in various meanings. For example naskh, the object is to void the words that satan tries to add

---

* “Bu çalışma 03.03.2017 tarihinde tamamladığımız “‘Bedâiu’t-Tefsîr’ Adlı Eser Çerçevesinde İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Tefsire Dair Görüşleri” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.”

This article is extracted from my master thesis “‘Bedâiu’t-Tefsîr’ Adlı Eser Çerçevesinde İbn Kayyim el-Cevziyye’nin Tefsire Dair Görüşleri”, (Master Thesis, Erciyes University, Kayseri/Turkey, 2017).

to the verses, meaning that the meaning is separated from the unrelated ones in a way that does not interfere with anything else. In addition naskh, it has the meaning of making solidification of the word. The verse is protected by naskh. Perhaps this is the most important determination of our article. The main function of naskh is not to cancel the verse, but to solidify it. In addition, naskh means the elimination of hard-hearted persons.

Keywords: Tafsir, Naskh, Ibn Kayyim al-Jawziyya, Nāsikh, Mansūkh.

GİRİŞ

Kur'an bir hayat kitabıdır ve bu yönüyle bizlere rehberlik etmektedir. Bu hidayet kitabının doğru anlaşılması asırlardır ilim ehlinin temel uğraşlarından birisi olmuştur. Bu yönde oluşturulan Tefsir ilmi de Kur'an lafızlarındaki manayı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu anlamaya eşlik eden çeşitli Kur'an ilimleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi de *nesih* ilmidir. Kur'an'ın zamanla toplumsal değişimler ve ihtiyaçlar doğrultusunda hükümlerini güncellemesi ya da kaldırması şeklinde anlaşılan nesih konusunda farklı görüşler beyan edilmiş, ilim adamları bu konuda fikirlerini aktarmışlardır.¹ Her dönemde canlılığını koruyan bu tartışmada pek çok kanaat dile getirilmiş ve tanımlar yapılmıştır. Sahâbe ve tâbiîn döneminde neshe ilişkin zihinlerde oluşan algının daha sonraki dönemlerde kırılmaya uğradığı görülmektedir. Her dönemde müfessirlerin ilgisini çekmiş olan nesih meselesi, belli bir zaman sonra fıkıhçıların ciddi yönelişine konu olmuştur. Bu evreden itibaren nesih, fıkıhın ilgi alanına giren bir mesele olarak algılanmaya başlamıştır.² Fıkıh âlimleri tarafından bir nesih teorisi

¹ Nesihle ilgili yazılmış pek çok müstakil eser bulunmaktadır. Bunlardan en eski olanı hicri II. asra kadar ulaşmaktadır. Bu eserlerden bazıları şöyledir; Ebû'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el- Basrî (ö. 117/735), *en-Nâsih ve'l-mensûh fî Kitâbillahi Teâlâ*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985); Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742), *en-Nâsih ve'l-mensûh*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988); Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838), *en-Nâsih ve'l-mensûh*, nşr. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir, (Riyad: y.y., 1411/1990); Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el- Mısırî (ö. 338/950), *en-Nâsih ve'l-mensûh*, thk. Muhammed Abdüsselam Muhammed, (Kuveyt: Mektebetü'l-felâh, 1988/1408); Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Meâfirî İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdülkebir Alevi Medgari, (Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-Diniyye, 1992); Ebu'l Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Abdullah İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *"Nevâsihu'l-Kur'ân"* Nâsihu'l-Kur'ân ve mensûhuh, nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, (Dimaşk: yy, 1411/1990). Görüldüğü üzere nesih konusunda her yüzyılda müfessirler müstakil kitaplar yazmışlar ve konu hep sıcaklığını korumuştur. Bu müstakil eserler dışında tefsir usûlü kitaplarında ve Ulûmu'l Kur'ân eserlerinde de nesih bahsi ele alınmıştır. Ayrıca tefsirlerin mukaddimelerinde de neshe yer verilmiş ve bu konu tartışılmıştır. Bunlardan başka bir de âyetlerin tefsirlerinde farklı bölümlerde serpiştirilmiş halde bulunan açıklamalar mevcuttur. İbn Kayyim'in nesihle ilgili görüşleri bu sonuncu kapsamda yer almaktadır.

² Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesih Problemi*, 2. Baskı (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018), 20-21.

geliştirme çabaları başlamıştır.³ Bu çabalar neticesinde neshin tanımında köklü bir sınırlandırma meydana gelmiş ve nesih, şer'î hükümlere hasredilmiştir.⁴ Böylece nesih meselesinde birbirinden farklı görüş ve yorumlar ortaya çıkmıştır. Anlam genişlemesi ya da anlam daralması yolu ile belirginleşen farklılaşma, ilim adamlarının konuya yaklaşımlarını da etkilemiştir. Üzerinde en çok tartışmaların yürütüldüğü konuların başında nesih meselesi gelmektedir. Hem lügat hem de ıstılah anlam boyutuyla ilgili birbiriyle çelişen açıklamalar yapılmıştır.

Bu konuda görüş beyan edenlerden birisi İbn Kayyim el-Cevziyye'dir. XIV. yy'da yaşamış önemli bir müfessir olan İbn Kayyim, nesih konusunda mühim bilgiler sunmakta ve eleştirel bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Biz bu çalışmamızda İbn Kayyim'in neshe bakışını, nesih kavramına yüklenen manalara ilişkin tenkitlerini ve Kur'an'dan âyetlerle ortaya koyduğu nesih perspektifini belirlemeye çalıştık.

İbn Kayyim'in nesih anlayışını ortaya koyan, konuya özel bir teze ya da makaleye rastlayamadık. Bununla birlikte küçük bölümler halinde bazı tezlerde konuya temas edildiğini gördük.⁵ Bu çalışmalarda, İbn Kayyim'in neshi tahsîs ve takyîd vb. bir içerikle ele aldığı, iptal etme şeklindeki anlayışın söz konusu kavramın muhtevasını daralttığı kısaca belirtilmiştir.

1. NESİH NEDİR?

Nesih kavramına getirilen tanımlara baktığımızda bir problem olduğu göze çarpmaktadır.⁶ Konunun zorluğu bir yana, İslam bilginlerinin konuyu ele alış biçimlerinde de ciddi ayrışmalar görülmektedir.⁷ Konu, kavramın

³ Şükrü Selim Has, "Klasik Fıkıh Usûlünde Neshin Mahiyeti", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (Bahar 2006): 544.

⁴ Selim Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, 1. Baskı (Ankara: Otto Yayınevi, 2017), 140.

⁵ Bk. Hülya Hökelekli, *İbn Kayyim el-Cevziyye ve Kur'an Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014), 63-64; Orhan Yılmaz, *İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Hadis/Sünnet Anlayışı ve Metin Tenkidindeki Yeri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 117-122.

⁶ Bu tanımlardan bazıları şunlardır; "Şer'î bir hükmü, daha sonra gelen şer'î bir hükümle kaldırmaya nesih denir." Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Ta'rifât*, (İstanbul: y.y., 1327), 163; "Nesih, bir şeyi izale etmek, yok etmektir." "Nesih, bir şeyi nakletmek ve değiştirmektir." Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3.Baskı (Dimaşk: Dâru Kuteybe, 2010), 2: 193; "Nesih, İslam'ın, fıtrat dininden uzaklaşan eski İlahi dinleri eski haline döndürmesidir." Remzi Kaya, *Kur'ân-ı Kerîm'de Nesih*, (Bursa: Furkan Ofset, 2001), 25-26.

⁷ Bunun sebebi olarak şu hususlar dile getirilmiştir; 1- Nesih meselesinin, teferruatı çok, yolları uzun ve genişçe bir alana sahip olması. 2- İnce meseleleri ihtiva etmesi. 3- İslam düşmanlarının nesih üzerinden saldırımları ve neshi adeta zehirli bir silah gibi kullanmaları. 4- Nâsîh ve mensûhu bilmenin İslam'ın hükümlerindeki hikmetleri açığa çıkaracak bir boyutta ele alınması.

tanımlanmasından ziyade, Kur'an'da var mıdır sorusu ile bir yön bulmaktadır. Nesih kavramının ortaya atılmasına ilişkin beyanlar incelendiğinde bu ihtiyacın, Kur'an'da yer alan bir âyetin lafız ve muhteva yönünden kendisiyle teâruz içindeki başka bir âyetle münasebetinin yol açtığı zorluk ve açmazdan kaynaklandığı görülmektedir.⁸ Oysa İbn Kayyim'e göre Kur'an'da birbiriyle çelişen hükümler bulmamız mümkün değildir. Bir ahkâmın diğeriyle karşıtlık içinde olması düşünülemez. Yüce Allah, kelimada bir maslahat gereği şeriatlar içerisinde hükmünü değiştirebilir.⁹

İbn Kayyim'e göre nesih, en temeldeki manasıyla bir hükmün değişmesini ifade eder.¹⁰ Kur'an, toplumsal değişimleri dikkate alan, bireyin ve toplumun yaşam dinamikleriyle iç içe mesajlar içeren ilahî bir metindir. Bu sebeptendir ki Kur'an, insanları ve cemiyetleri kendine yaklaştırabilmiştir.¹¹ Dolayısıyla bu değişim gerçekliğine Kur'an'ın kayıtsız kalması düşünülemez. Diğer türlü Kur'an hükümleri belli bir zaman ve olgusal durum için geçerli muhtevaya sahip olacaktır ki bu onun temel misyonuna terstir. Toplumun zihinsel hazır bulunuşluğu, sosyal algının geçirdiği evreler ve içtimaî nizamın ahlâkî gelişmişlik düzeyi, vahyin tenzil dönemi boyunca ilerleyişinde dikkate alınan hususlar olmuştur. Bununla birlikte inzâl olunan naslar, tüm zaman ve toplumlar için beşeriyete seslenen bir yapıya sahiptir. Bu yönden bakılınca neshin, haberlerde değil de hükümlerde aranması gerektiğine ilişkin ilkenin sebebi de anlaşılmaktadır. İbn Kayyim de bu ilkenin nesih bahsinde elzem olduğunu düşünmektedir.¹² Çünkü haberî cümlelerde bir değişim olması söz konusu değildir. Hükümler ise bir yargı içermeleri sebebiyle zamanın gerekliliklerine göre şekil almaları gerekebilecektir. Tartışmaya yön veren hususlardan biri de bu şekil almanın

5- Nesih konusunun İslam'ı anlamada büyük bir konu olarak kabul görmesi ve hükümler arası tenakuzların ancak nesih yolu ile giderilebilmesi. Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 194-195.

⁸ Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2001), 156-162.

⁹ İbn Kayyim el- Cevziyye, *Bedâ'i 'u't-tefsîr*, der. Yüsrî Seyyid Muhammed, 1. Baskı, (Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l Cevzî, 1427), 1: 139.

¹⁰ Cevziyye, *Bedâ'i 'u't-tefsîr*, der. Yüsrî Seyyid Muhammed, 1: 355; İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri*, *Bedâ'i 'u't-tefsîr*, trc. Halil Aldemir, 1. Baskı (İstanbul: Polen Yayınları, 2011), 1: 268.

¹¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 19. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 127.

¹² Cevziyye, *Bedâ'i 'u't-tefsîr*, 3: 128.

nasıl gerçekleştiği meselesidir. Hükümler kendilerini ortadan kaldırmak suretiyle mi değişime ayak uydurmaktadır yoksa tahsîs, takyîd ve muhkem yoluyla mı değişimin içerisinde yer almaktadırlar?

İbn Kayyim, neshin ıstılâhî boyutta ele alınmasının sonraki dönemlerde gerçekleştiğini belirtir.¹³ Ona göre neshin anlamı dar bir çerçeveye indirgenmemelidir. Burada önemli olan neshin fonksiyonudur. Kur'an, birey ve topluma hitap etmektedir. Nesih yolu ile âyetlerin önündeki anlam engelleri kaldırılmaktadır. Bu engel şeytandan, insanın vehminden ya da yanlış anlamadan kaynaklanabilir. Buna karşın nesihle Allah âyetlerini sağlamlaştırmış olmaktadır. Nesih bu perspektiften bakılınca iptal etmeyi de içine alan geniş bir boyut kazanmaktadır.¹⁴ Mesajı muhataplarınca anlaşılır olmaktan uzaklaştırarak bütün hamleler giderilmekte ve ortadan kaldırılmaktadır. Bir başka yönüyle de iptal etme anlamı, Kur'an hükmünün kendisinden önceki şeriat hükümlerini ortadan kaldırmasıdır. Burada bizzat hüküm ortadan kalkmaktadır. Fakat bu iptalin sebebi zıtlık değil Allah'ın hikmeti gereğidir.¹⁵ Yani İbn Kayyim, neshi, sabit bir hükmün ortadan kaldırılması, şeytanın fitnesinin önüne geçilmesi, zihinlerdeki vehimlerin kaldırılması, kapalılıkların giderilmesi, âyetlerin muhkem kılınması, umûmun tahsîsi ve mutlakın takyîdi şeklinde anlamıştır. İbn Kayyim'e göre nesihte dikkat edilmesi gereken üç husus vardır; bunlardan ilki, hem nesheden hem de neshedilen âyetlerin Allah'ın bir hikmetine binaen gerçekleşmiş olmasıdır. Neshin varlığının kabulünde de bu noktadan yola çıkılmaktadır. Allah, âyetleriyle ilgili istediği tasarrufta bulunabilir. Buna kim engel olabilir? O, dilerse bir âyetini kendisinde saklı olan bir hikmete göre değiştirebilir. Kaldı ki bu değişikliklerin çoğundaki hikmet kesin kaydı düşmeksizin anlaşılabilir. İkinci nokta ise; hem nesheden hem de neshedilen âyetler Allah'ın ilmi içerisinde değişikliğe uğramışlardır. Yoksa bunlar zaman içerisinde tarihsel şartlarla kendiliğinden gerçekleşmiş değişiklikler değildir. Üçüncü bir nokta ise; Kur'an'ın hiçbir yerinde bir zıtlık ve çelişkiden söz edilemez.¹⁶ Oysa günümüzdeki bazı Tefsir Usûlü kitaplarında nesih adeta âyetler arasındaki teâruz noktasına indirgenmiştir.¹⁷ Oysa sahâbe dönemindeki nesih anlayışı

¹³ Cevziyye, *Bedâ'î u't-tefsîr*, 3: 98.

¹⁴ Cevziyye, *Bedâ'î u't-tefsîr*, 4: 297.

¹⁵ Cevziyye, *Bedâ'î u't-tefsîr*, 2: 536.

¹⁶ Cevziyye, *Bedâ'î u't-tefsîr*, 2: 536.

¹⁷ Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul, Şule Yayınları, 2016), 151.

ve Kur'an'da yer alan nesih kavramı bugünkü yaklaşımı doğrulamamaktadır. Nesih en temeldeki manasıyla değişimi ifade etmektedir. Değişim hayatın en tabii kanunudur. Değişme olmaksızın zamanın içerisinde yer alabilmek imkânsızdır. Değişim ise sürekli sonrakinin öncekini ortadan kaldırdığı bir çizgide ilerlememektir. Donukluk ve durgunluk zamanın ruhuna terstir.

İbn Kayyim, pek çok ilim adamı tarafından dile getirilen şer'î bir hükmün sonradan gelen şer'î bir hüküm tarafından ortadan kaldırılması şeklindeki nesih tanımına itiraz etmektedir. Bu tanıma göre Kur'an'da yer alan bir âyet, daha sonradan gelen bir âyet tarafından ilgâ edilmekte ve geçersiz kılınarak kendisiyle amel edilme fiilinden yoksun bırakılmaktadır. Bunun anlamı şudur; Allah'ın koyduğu bir hüküm yine Allah'ın getirdiği başka bir hükümle son bulmaktadır. Çünkü iki hüküm arasında bir zıtlık söz konusudur. İbn Kayyim, bunun Kur'an için düşünülemeyeceğini ifade etmektedir. Nitekim sahâbe de neshi böyle anlamamıştır. Allah, bir maslahat ve hikmet gereği olarak âyetlerini değiştirebilir, tahsîs edebilir, takyîd edebilir, tafsîl edebilir veya âyetlerini sağlamlaştırabilir. Bunların hiçbiri bir çelişki ya da teâruz nedeniyle değil bir hikmete binaen yapılan tercih sebebiyledir.

İbn Kayyim'in bir hükmün değişmesi olarak tanımladığı nesih, belli kuralları da içerisinde barındırmaktadır. Falancanın bu âyette nesih vardır demesiyle âyetleri tasnif etmek son derece yanlış bir tutumdur. Nitekim iddialarda keyfilik ancak böyle önlenebilir. Kur'an'ın en son inen Mâide Sûresi'nin, mensûh hükümler içerdiğini iddia etmek câiz değildir. Çünkü bu sûre en son inen hükümleri içermektedir. Hal böyleyken nasıl olur da bu sûrede mensûh hüküm var denebilir?¹⁸

2. NESİH AKLEN CÂİZ MİDİR?

İbn Kayyim el- Cevziyye'ye göre neshi Allah için muhal görmek ciddi bir yanlıgıdır. Çünkü Allah bir hükümle ilgili istediği tasarrufta bulunabilir. İster o hükmü tamamen kaldırır, ister bir kısmını iptal eder veyahut hükmün kapsamını -fertlerden bir kısmını dışarıda tutmak suretiyle- daraltabilir. Yani nesih Allah için câizdir ama iptal etme şeklinde Kur'an'da vukû bulmuş değildir. Nitekim Yüce Allah, konuyla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

¹⁸ Cevziyye, *Bedâ'i'u't-tefsîr*, 1: 696-698.

"Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak ya ondan daha hayırlısını ya da onun benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misin?" (el- Bakara, 2/106).

Bu âyette Yüce Allah açıkça neshi zikretmektedir. Nesheden ile neshedilen Allah'ın iradesiyle gerçekleşmektedir. Bir âyet ile ilgili değişiklik yapılması gerektiğinde mensûh âyetin bir benzeri ya da ondan daha hayırlı olanı getirilmektedir. Görüldüğü gibi burada Yüce Allah getirilen yeni hükümle eski hüküm arasında bir karşıtlık değil tam aksine daha hayırlı olma ya da benzerini getirme üzerinden bir ilişki kurmaktadır.¹⁹ Kendisiyle amel edilmesi sonlandırılan hüküm bir maslahat gereği daha hayırlısı ya da misli ile tebdîl edilmektedir.²⁰ Bu âyetle kitap ehli olan müşriklerin iddialarına cevap verilmiş olmaktadır. Allah, rahmeti (vahyi) dilediğine has kılar (el- Bakara Sûresi, 2/105) denilerek, neshin bir yöntem olarak benimsendiğine işaret edilmektedir. Burada Kur'an'ın önceki kitapları neshettiğine vurgu yapılmaktadır. İbn Kayyim, buradaki inceliğe dikkat çekmektedir. Yüce Allah her şeye kâdirdir, yer ve göklerin hâkimiyeti O'na aittir. Allah bir hükmü kaldırıp, yerine başkasını getirebilir. (el- Bakara Sûresi, 2/106). Bunun yanı sıra daha iyisini, daha güzelini ya da bir benzerini de getirebilir. (el- Bakara Sûresi, 2/106)

İbn Kayyim, özellikle Yahudilerin neshi reddeden yaklaşımlarına cevap mahiyetinde Kur'an'da yer alan âyetleri neshin varlığına kanıt olarak görür. Yahudiler, neshi Allah için muhal görmekteydiler.²¹ Onlar, haram olan bir şeyin daha sonra helal, helal olan bir şeyin de sonradan haram olabildiğini mümkün görmüyorlardı. Bu tarz değişikliklerin Allah için nâkîsa doğuracağını, vahyin birbiriyle çelişen bir görüntü arz edeceğini

¹⁹ Bu noktada Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in görüşleri şöyledir: " Nasıl ki, Allah'ın evrendeki fiillerinin değişmesi, Allah'ın zatında veya ilminde değişiklik olması anlamına gelmiyorsa, aynı şekilde, bir âyetin yerine başka bir âyet getirmesi ve hükmü değiştirmesi de "bedâ" veya Allah'ın bir konuda karar verip daha sonra kendisi için farklı bir görüşün ortaya çıkması anlamına gelmez. Vahiy ve Kur'an'la ilgili meselelerin tartışılmasında, bakış açısını sürekli olarak Allah'a yöneltme, bir başka önemli boyutun "olgu"nun ve "muhatapların" göz ardı edilmesi demektir. Şerî hükümler insanların toplum içerisindeki davranışlarına yönelik hükümlerdir. Bu nedenle olguyu statik, gelişmeyen ve hareket kabiliyeti bulunmayan hükümlere mahkûm etmek doğru değildir." Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahî Hitabın Tabiatı, Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine*, trc. Mehmet Emin Maşalı, 2. Baskı (Ankara: Avrasya Yayınları, 2006), 153.

²⁰ Cevziyye, *Bedâ'i' u't-tefsîr*, 1: 278.

²¹ M. Sait Şimşek, *Kur'a'n'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, (İstanbul: Yöneliş Yayınları,1991), 83; Cevziyye, *Bedâ'i' u't-tefsîr*, 1: 268.

düşünüyorlardı.²² Kur'an ise Yahudilerin bu tezlerine şöyle cevap vermektedir: "Tevrat indirilmezden evvel, İsrail'in (Yakup'un) kendisine haram kıldığından başka bütün yiyecekler İsrail oğullarına helal idi. De ki: "Eğer siz doğru söyleyenler iseniz, Tevrat'ı getirin de onu okuyun." (el- Âli İmrân, 3/93).

İbn Kayyim'e göre bu âyet Yahudilerin nesih hakkındaki yalanlarının açıklanmasını ihtiva etmektedir.²³ Yahudilere haram kılınan bazı şeyler, daha önceden İsrail oğullarına helal idi. Daha sonra Tevrat'la birlikte, helal olan yiyeceklerin bir kısmı haram oldu. Onlar mevcut hükmün devam etmesini (istishâbı) savunuyorlardı. Kur'an ise bir hükmün Allah'ın dilemesi durumunda bir hikmet ve maslahat gereği olarak değiştirilebileceğini haber verdi. Helal olan bir yiyecek daha sonradan bir maslahata binaen haram kılınabilir. Burada bir eksiklik söz konusu değildir.²⁴

3. KUR'AN'DA NESHİN VARLIĞI

İbn Kayyim el- Cevziyye'ye göre nesih câizdir ve aklen mümkündür. Kur'an'da varlığı ise tartışmasızdır. Allah bizzat, neshin varlığını bize haber vermektedir. Allah'ın kanunu değişim esasını dikkate almaktadır. Buna mukabil eğer nesih birilerinin anladığı şekilde birbirine muâriz iki âyetten birinin geçersiz kılınması ise bu takdirde Kur'an'da nesihten söz edilemez. Çünkü Kur'an'da hükmü geçersiz âyetler olması muhaldir. O, eşsiz Allah kelimadır. Kur'an'da nesih geniş bir içerikle ele alınmaktadır.

Örneğin aşağıdaki âyette nesih söz konusudur;

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسُخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

²² Cevziyye, *Bedâ'i' u't-tefsîr*, 1: 454-455.

²³"Nesih, Allah'ın Müslüman ümmete özel olarak hükümde kolaylık sağlanması için koyduğu bir şeydir. Bazı kimseler (Yahudiler), Allah indirdiği ve kendisiyle amel ettirdiği bir hükmü neshetti demekten kaçınıyorlar. Aslında bu, Yahudilerin gittiği yoldur ki Onların zannına göre nesih, bedâ'dır. (Bedâ, kişinin kararını, sonradan aklına gelen bir fikir sebebiyle değiştirmesidir.) Öyle ki, kişi görüşünü sonradan bedâ ile değiştirir. Bu bâtil bir yorumdur. Çünkü nesih, hükmün süresinin belirlenmesidir. Ancak öldükten sonra diriltme, sağlıktan sonra hastalık, zenginlikten sonra fakirlik ve bunun tersi durumlar bir bedâ değildir. (Yani bunlar sonradan akla bir fikir gelmesi sebebiyle değiştirilen durumlar değildir) Keza emir ve nehiy de böyledir." Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Misrî el-Minhâcî Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l Fikr, 2009), 2: 35-36.

²⁴ Cevziyye, *Bedâ'i' u't-tefsîr*, 1: 455.

“Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (el- Hac, 22/52).

İbn Kayyim'e göre Yüce Allah'ın âyetlerini şeytanın müdahalelerine karşı koruması ve âyetlerini sağlamlaştırması da nesihtir.²⁵ Hz. Peygamber vahiyle temas ettiğinde şeytan hemen devreye girer ve vahye bâtil sözler karıştırmaya çalışır. Şeytan katacağı bu bâtil sözlerle zihinleri bulandırmayı ve kalplerinde hastalık bulunanları tuzağına düşürmeyi amaçlamaktadır. İbn Kayyim'in burada bahsettiği nesih, katı kalpli kimselerde meydana gelen vesvesenin, itaatkâr ve yumuşak kalpli kimselerde bertaraf edilmesinden ibarettir.

Buna ilişkin olarak İbn Kayyim şu âyeti örnek verir: “Tâ ki şeytanın katacağı şeyi, kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gayet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kulsun. Muhakkak zalimler (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler.” (el- Hac, 22/53). İbn Kayyim'e göre nesih yoluyla yumuşak kalpler bedbahtlıktan kurtulmuşlardır. Çünkü bu sayede şeytanın kelimelerin anlamını değiştirmesi, manaları bozması ve fitne oluşturması gibi müdahalelerin önüne geçilmiş olmaktadır. Bu aslında şeytanın bireyde oluşturmak istediği anlayış ve yöneliş bozukluğudur. Şeytan Hz. Peygamber (s.a.v)'in okuduğu vahye bâtil sözler karıştırmak istemiş, bu durum ise müminler için bir imtihan ve deneme vesilesi haline gelmiştir. Kalpleri katılaştıran ve bu imtihanı kaybetmişlerdir. Hasta ve katı kalpler şeytanın tuzağına düşmüş ve haktan uzaklaşmışlardır. Kalbin hastalığı şeytanın hilelerine karşı kişiyi savunmasız bırakmaktadır. Bu katı kalpliliğin belirtileri, arzu ve hevese kapılma, şüphe hastalığı ve vesvesedir. Kişiyi böylesi bir fitneye düşmekten alıkoyacak olan ise ilâhî hikmete sarılıp

²⁵ Bununla ilgili olarak İbn Kayyim el- Cevziyye'nin hocası İbn Teymiyye (ö. 728/1328) şöyle demektedir: “Sahâbe, bir âyete muâzır olan şeyi, o âyetin nâsihi olarak nitelendiriyorlardı. Onlara göre nesih, âyetin bâtil bir manaya delâlet etmesini ortadan kaldıran her şey için umûmî bir isimdir. Âyetteki kapalılığı gideren ve bu algıyı ortadan kaldıran şey nesihtir. Bu ise şeytanın ilkâsından kaynaklanmaktadır. Allah ise bu ilkâyı kaldırıp, âyetlerini ihkâm etmektedir. Şeytanın zihinlere ilkâ ettiği şey, âyetin delâlet etmediği bir manaya delâlet ettiği zannıdır. Sahâbe, bu zannı ortadan kaldıran şeye nesih adımı vermiştir. Nitekim onlar, ‘Gücünüz yettiği kadar Allah’a ittikâ edin!’ (el- Teğâbün, 64/19) âyetini, ‘Allah’a nasıl ittikâ etmek gerekiyorsa öyle ittikâ edin!’ (el- Âli İmrân, 3/102) âyetinin nâsihi olarak görürler.” Ebü'l Abbâs Takıyyüddîn Ahmed, İbn Teymiyye, *Kur'an'a Giriş*, trc. Ömer Aydın, 1. Baskı (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 258.

Kur'an'ı hak kabul etmektir. İşte buradaki nesih, bâtil sözlerin iptal edilmesi ve ortadan kaldırılması şeklinde gerçekleşmektedir.²⁶

Bize göre İbn Kayyim'in, Kur'an'da neshi ele alışı yansıtan göstergelerden biri de muhkem kavramına ilişkin yaklaşımıdır.²⁷ Muhkem âyetlerin müteşâbih âyetlerin hemen akabinde yer alması, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Müteşâbih âyetlerin vurgulandığı âyette bunun hemen sonrasında ilim sahiplerinin "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır." (el- Âli İmrân, 3/7) dedikleri bildirilmektedir. Burada şu not düşülebilir; müteşâbihler anlamı bilinmeyen âyetleri değil gerçek mahiyetlerinin Allah tarafından bilinebileceği metafizik alana ait âyetleri ifade etmektedir. Burada muhkem âyetler adeta müteşâbihlerin beyanı olarak vazife görmektedir. İbn Kayyim'e göre âyetlerin muhkem hale gelmesi vahyin temel özellikleriyle de uyumluluk arz etmektedir. Vahiy, levh-i mahfuzdan insanlara inzâline kadar ki süreçte ele alınırsa âyetlerin muhkem kılınmasındaki maksat anlaşılabilir. İbn Kayyim'e göre âyetler şu yollarla muhkem hale gelebilir: Birincisi, müteşâbih âyetlerin hemen akabinde kullanılması, ikincisi, şeytanın kattığı bâtil sözlerin mukabilinde kullanılması, üçüncüsü ise, neshedilen âyetlerin mukabilinde kullanılmasıdır.²⁸ Muhkemlik hangi yolla sağlanırsa sağlansın, nihayetinde temel işlev, âyetin sağlamlaştırılmasıdır. Vahyin korunması ve ondaki mündemiç olan murâd-ı ilâhî'nin muhafaza edilmesine matuf olan bu faaliyetle hem değişim karşısında uyum sağlanmakta hem de vahyin sürekliliği gerçekleştirilmektedir. Müteşâbih âyetlerin zihinsel tasavvurunda, şeytanın müdahalelerine karşı âyetin muhafaza edilmesinde ve neshedilen âyetin durumunda bizi çözüme kavuşturacak olan muhkem prensibidir. Bir âyet unutturulur ya da silinirse ve onlardan daha iyisi getirilirse böylece hem önceki âyetler hem de sonraki âyetle birlikte Yüce Allah'ın mesajı sağlamlaşmış olmaktadır. İbn Kayyim'e göre sağlamlaştırma iki şekilde olmaktadır: Birincisi, bâtil sözlerin âyetten atılması ve anlayıştan kaynaklı vehimlerin geçersiz kılınmasıdır. İkincisi ise, kastedilecek mananın başka bir şeyle karışmayacak şekilde ilgisiz olanlardan ayrılmasıdır.²⁹ Görüldüğü gibi nesih burada sonraki dönemlerde ele alındığından çok daha geniş bir manada değerlendirilmektedir. Kur'an'da nesih vardır ya da

²⁶ Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 3:96-97.

²⁷ Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 3: 98-99.

²⁸ Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 3: 98-99.

²⁹ Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 3: 99.

yoktur tartışmaları sığ bir zeminde sürdürülmektedir.³⁰ Oysa neshin varlığını bize bizzat Yüce Allah haber vermektedir. O, sonsuz ilmi ve bilgisiyle âyetlerini neshetmektedir. Buradaki en önemli nokta, Allah'ın kullarına iletme istediği mesajın korunmasıdır. Esasen değişim ve korunum eş zamanlı olarak sürmekte ve birbirlerini tamamlamaktadırlar. Âyette yer alan değişiklik aynı zamanda onun mesajının korunması anlamına gelmektedir. Neshi hukûkî zemine hapsetmek ve sadece olaya bu yönüyle bakmak meseleyi dar bir noktada tartışmamıza yol açar.

İbn Kayyim'e göre neshin bir başka boyutu da âyetin ne lâfzen ne de manen neshe müsaade etmediği durumlarda nesih iddiasında bulunmaktır. Sadece muhataplarına dayalı olarak neshin varlığını ileri sürmek kesinlikle yanlıştır. Tefsir her türlü ideoloji ve ön yargıdan arındırılarak yapılmalıdır. Mezhebî görüş ve eğilimler ile kişilerin beyanları bizim hareket noktamız olmamalıdır.³¹ Nesih iddiası, kimi zaman mezhepler ve onların taraftarlarınca suistimal edilebilmektedir. Hangi âyetin hangi âyetle neshedildiği noktasında farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Neshi, âyetler arası zıtlığın giderilmesi olarak anladığınızda Kur'an'ın bazı âyetleri devre dışı kalmaktadır. Bunun ölçüleri ise net değildir. Kimine göre bir âyet neshedilmişken diğerine göre geçerliliğini sürdürmektedir. Oysa İbn Kayyim'e göre Kur'an'da yer alan nesih, bir iptali değil sağlamlaştırmayı içermektedir. Bu kavramı bize Kur'an'ın kendisi öğretmektedir. Yanlış anlaşılardan kaynaklanan nesih iddiasına şu âyetler örnek verilebilir; "İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir." (el-Bakara, 2/284). "Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma!" (el-Bakara, 2/286).

Kimilerine göre yukarıdaki ikinci âyet ilk âyeti neshetmiş ve ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla artık Bakara Sûresi'ndeki 284. âyet geçersizdir ve artık onunla amel edilemez. Çünkü ilk âyette Yüce Allah, ister açıklansın ister gizlensin herkesin yargılanacağını belirtmiş sonrasında ise hata ile oluşan durumlardan ve unutma ile gerçekleşen fiillerden dolayı insanların hesaba çekilmeyeceğini ifade etmiştir. Yani herkes her hareketinden dolayı hesaba çekilmeyecektir. Bu ise ilk durumla çelişmektedir. Çünkü hem herkesin her durumda hesaba çekileceğini söylemek hem de bazı hallerde

³⁰ M. Zeki Duman, "Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen Ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmesi", *Bilimname Dergisi* 17 (Bahar 2009): 10.

³¹ Cevziyye, *Bedâ'i' u't-tefsîr*, 4: 205.

hesaba çekmenin olmayacağını söylemek bir teâruz içermektedir. Bu zıtlığı giderecek olan ise zıtlardan birinin hükmünün kaldırılmasıdır. İbn Kayyim buradaki sıkıntının kişilerin yanlış anlayışından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu âyetlerdeki ortak vurgu insanların Allah tarafından hesaba çekileceğidir. Hesaba çekmek ise ille de ceza vermek demek değildir. Sorgulamadan kimse muaf değildir. Herkes Yüce Allah'ın huzuruna gelecek ve sorgulanacaktır. Fakat bunlardan bir kısmı ceza alacaktır. Sorgulama ile ceza birbirine karıştırılmamalıdır. Aslında ikinci âyet mesajı daha da kuvvetlendirmektedir. Çünkü ikinci âyette de hesaptan bahsedilmektedir. Unutsanız da hata da etseniz hesaba çekileceksiniz ve onlardan sorgulanacaksınız. Bunları ister gizleyin ister açığa vurun, durum değişmeyecektir. Hesaptan kaçmak ve kurtulmak mümkün değildir. Sorgulamanın sonucu ise ayrı bir konudur. Ceza ya da mükâfat ile neticelenip neticelenmeyeceği buradaki bahisten ayrıdır. İşte bu noktada İbn Kayyim neshe farklı bir boyut daha katmaktadır. O da, nesih yolu ile zihinlerdeki yanlış anlayışın ortadan kaldırılmasıdır, şeklindeki yaklaşımdır. Sahâbe, Bakara Sûresi 284. âyet geldiğinde bunun bir cezalandırma olduğunu düşünmüştür. Yani sorgulama bir nevi ceza verme olarak algılanmıştır. Yüce Allah ise bu yanlış anlamayı, 286. âyetle, her sorgulamanın ceza doğurmayacağını, hata ve unutmaya yolu ile gerçekleşen durumların dikkate alınıp, hesaba dâhil edilip, kimilerinin cezaya maruz kalmayacağını haber vererek neshetmiştir. Evet, burada nesih vardır fakat bazılarının iddia ettiği gibi zıtlığın giderilmesine dönük iptal değil, anlamın kuvvetlendirilmesine ve yanlış anlamın giderilmesine dönük bir müdahale ve değişim vardır. Böylece vahiyle kastedilmeyen bir anlam giderilmiş olmaktadır.³²

4. İBN KAYYİM EL- CEVZİYYE'NİN NESHE BAKIŞI

İbn Kayyim el- Cevziyye, neshi Kur'an'daki anlamıyla ele almaktadır. Onun buradaki maksadı, neshin naslar arasındaki meydana gelebilecek teâruzu ortadan kaldırmak şeklinde anlaşılmasına³³ tepki göstermektir. Çünkü İbn Kayyim'e göre hiçbir âyet diğeriyle çelişemez.³⁴ Bir âyetin diğer bir âyetle değişimi, bir maslahat ve hikmete dayalı olarak, hem önceki şeriatların

³² Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 3: 97-99.

³³ Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, 173.

³⁴ Kur'an'ın konuya yaklaşımıyla ilgili olarak şu âyete bakılabilir: "Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı." (el- Nisâ Sûresi, 4/82).

neshini hem de Kur'an'ın kendi bünyesinde tahsîs ve takyîd yaklaşımlarını ifade eder.

İbn Kayyim'e göre sahâbe ve selef terminolojisinde nesih şu anlamlara gelmektedir:

I- Önceki şeraitte sabit olan bir hükmün bir nas ile kaldırılması (Önceki şeriatların bazı hükümlerinin kaldırılması).

II- Zâhirdeki delâletin, tahsîs veya takyîd yolu ile kaldırılması.

III- Beyanı harici bir delile bağlı olan lafızdan ne kastedildiğinin açıklanmasıdır.³⁵

İbn Kayyim, sahâbenin bu perspektifini kabul etmekte ve neshe bu şekilde bakmaktadır. Oysa bazı ilim adamları neshi, sadece ilk maddeyle sınırlandırmış ve bunu delillendirmeye çalışmıştır. Bunu da iki âyet arasındaki karşıtlığa bağlayarak bu teâruzun çözüm yolu olarak neshi önermiştir. Bu, ancak Kur'an'ın kimi hükümlerinin daha önceki kitap ehline gönderilen bazı şer'î uygulamaları iptal etmesi şeklinde cereyan etmiştir. Kaldı ki neshin varlığına delil gösterilen âyetler incelendiğinde de bunların Kur'an'ın kendi içindeki bir iptale değil önceki kitaplara ilişkin hükümlere işaret ettiği görülecektir.³⁶ Dolayısı ile nesih sadece Kur'an'a ilişkin bir uygulama olmayıp, daha önceki kitapları da kapsamaktadır. İbn Kayyim'e göre neshin esas manası da budur. Yani nesih dendiğinde ilk bakışta bu, Kur'an'ın kendi içine dönük olmayıp, daha çok önceki kitaplarla olan mukayesesine yöneliktir diyebiliriz. Örneğin kible değişikliğini emreden Bakara Sûresi 144. âyet, açık bir şekilde Kur'an indirilmezden evvel uygulana gelen ilk kiblenin neshedilmesini içermektedir. Burada bir iptal ve ortadan kaldırma söz konusudur. Ayrıca bu bir çelişki ya da zıtlık sebebiyle olmamaktadır. Allah'ın meşru bir şekilde emrettiği ilk kible, bir hikmet gereği yerini yeni kibleye bırakmaktadır. Allah ilk başta namazların Mescid-i Aksa'ya yönelerek kılınmasını emretti. Bu emir bir fayda ve hikmet gereği idi ve haktı. Hali hazırda Hz. Muhammed (s.a.v) de namazlarında Beyt-i Makdis'e yöneliyordu. Kur'an'la birlikte bu durum neshedilmiş ve kible Mescid-i Haram olarak değiştirilmiştir. İlk kible nasıl hak idiyse bu kible de öyle haktr. Buradaki nesih önceki kiblenin bâtil olmasını değil ilk kibledeki mahfuz olan maslahatın burada yeni bir imtihan vesilesiyle yeni kibleyle

³⁵ Cevziyye, *Bedâ'i'u't-tefsîr*, 4: 297.

³⁶ M. Sait Şimşek, "Kur'an'da Nesh Meselesi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Bahar 1986): 241-242.

tebdil edilmesini içermektedir.³⁷ Yüce Allah her iki kıblenin de hak olduğunu vurgulamak için, doğunun da batının da kendisine ait olduğunu nereye dönersek dönelim O'na yönelmiş olacağımızı bildirmektedir. (el-Bakara, 2/115).

İbn Kayyim, (el- Bakara, 2/106) âyette geçen nesih kelimesini, daha önceki şeriatlarla ilgili olarak yorumlamaktadır. Öyle ki burada Yüce Allah, bir âyeti kaldırdığında yani önceki dinlerde vaz ettiği bir uygulamayı geçersiz kıldığında, bunun yerine onun benzerini hatta ondan daha iyisini getireceğini zikretmektedir. Demek ki sonradan gelen ile önceki arasında benzerlik ve kapsayıcılık ilişkisi mevcuttur.

Âyet (el- Bakara, 2/106), bağlam açısından ele alınınca buradaki ifadenin Kur'an'a değil önceki kitaplara ait olduğu ortaya çıkacaktır. Buradaki manasıyla nesih "iptal etme" ve "ortadan kaldırma" anlamına gelmektedir. Nitekim Araplar, güneş gölgeyi giderdi derken "nesehat" kelimesini kullanırlar.³⁸

Sahâbenin tahsîs ve takyîd yaklaşımına ilişkin olarak İbn Kayyim şu âyetleri örnek verir:

"Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır." (el-Talâk, 65/4).

"İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler, kendi kendilerine 4 ay 10 gün beklerler." (el- Bakara, 2/234).

Hamile olan kadınların bekleme sürelerinin çocuk doğurdıkları zaman bittiğini ifade eden âyet, kocası ölen kadınların dört ay on gün bekleyeceklerini bildiren âyeti ya umûm bildirerek ya tahsîs ederek ya da onun mutlak ifadesini kayıtlayarak neshetmiştir. Eğer kocası vefat eden kadınlarla ilgili âyet umûm belirtiyorsa sonra gelen hamile kadınlarla ilgili âyet bu genel ifadeyi ortadan kaldırarak neshetmektedir. Eğer umûm bildirmiyorsa bu takdirde ifadeyi, bir hitapla kastın ne olduğunu ortaya koyarak neshetmektedir. Bunun dışında âyet mutlak bir ifade taşıyorsa, hamile olanlar ile ilgili iddetin belirlenmesiyle kayıtlanarak neshedilmiş olmaktadır. O halde denilebilir ki, bu üç durumda da nesih gerçekleşmiş olur. Yani her iki âyet de hitap ettikleri açısından geçerlidir. Burada klasik nesih anlayışından çok daha geniş bir bakış açısı ortaya konmuş olmaktadır.³⁹

³⁷ Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 1: 254.

³⁸ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002), 80.

³⁹ Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 4: 297.

Kur'an'da yer alan şu iki âyetin birbiriyle çeliştiği ve aralarında nâsih-mensûh ilişkisi olduğu iddia edilmektedir;

“الرَّائِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ”

“Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden veya müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böyle bir evlilik müminlere haram kılınmıştır.” (el- Nûr, 24/3).

“وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ”

“İçinizden evli olmayanları evlendirin.” (el- Nûr, 24/32).

İlk âyette Yüce Allah, zina eden bir kimsenin ancak zina eden veya müşrik biriyle evlenebileceğini belirtmiştir. Zina eden erkek olursa ancak bu özellikteki birini nikâhlayabilir, eğer kadın ise onu da ancak kendisi gibi biri ya da müşrik bir erkek nikâhlayabilir. Hal böyleyken, sonradan gelen âyetle durum değişmiş ve zina vb. bir kayıt düşmeksizin evlenmenin yolu açılmıştır. İçinizden evli olmayan her kim ise onları evlendirin denilerek, ilk âyetteki kayıtlar iptal edilmiştir. Dolayısıyla artık ilk âyetin hükmü nesholunmuştur. Bu âyet artık mensûh bir âyettir ve kendisiyle amel edilemez.

İbn Kayyim'e göre bu iki âyet hiçbir şekilde neshe konu edilemezler. Yüce Allah bir taraftan Müslümanlara evlenmelerini emrederken, diğer taraftan da zina edenlerle evlenilmesini de yasaklamaktadır. Bu ikisi ayrı şeylerdir. Eğer buradan bir iptal vurgusu çıkarılacaksa o takdirde evlenmek için iddet beklenmesini emreden âyet de geçersiz duruma düşecektir. Nûr Sûresi 32. âyet bizlere iffetli erkeklerin iffetli kadınlarla evlenmesini şart koşmaktadır. Burada İbn Kayyim bir kuralı hatırlatmaktadır: “Bir hüküm eğer şarta bağlıysa, o şart ortadan kalktığında hüküm de ortadan kalkar.”⁴⁰ İlk âyetteki hüküm bir şarta bağlıdır. Evlilik hükmü zina etmiş kişiler için bir koşula bağlanmıştır. O şart ortadan kalkmadığı sürece hüküm de geçerlidir. Zina edenlerle ilgili durum Allah tarafından belirlenmiş ve kendilerinin ne şekilde evlilik yapacakları belirtilmiştir. Sonradan gelen âyet ise zina edenlerle ilgili olmayıp, evli olmayanlarla ilgilidir. Yani âyetin birisi zina edenlerle ilgili bir şartın dile getirilmesiyle, diğer âyet evli olmayanların evlendirilmesini teşvik etmeyi içermektedir. İkinci âyette de Müslümanlar için aslında şu şart koşulmaktadır; sizler de ancak iffetli ve temiz erkekleri ve kadınları nikâh edebilirsiniz. Ama bu şart zina edenler için geçerli değildir. Zina edenler hükmün taşıyıcısı olan şarta bağlı

⁴⁰ Cevziyye, *Bedâ'i'u't-tefsîr*, 3: 130.

değillerdir. Onlar için iffetli erkek/kadın şartı geçerli değildir. İbn Kayyim'e göre bir âyet ya lafzından ya da mefhumundan anlaşılabilir.⁴¹ Bu âyetler ise açıkça lafzından anlaşılmalıdır.

İbn Kayyim'e göre şu âyetler arasında da iddia edildiği gibi bir nesih söz konusu değildir;

“خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ”

“Sen af yolunu tut. İyilikle emret. Cahillerden de yüz çevir.” (el-A'râf, 7/199).

“وَإِذَا خَاطَبْتَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا”

“Cahiller onlara (sataşarak) hitap ettiklerinde, onlar: “Selam(etle) der (geçer)ler.” (el- Furkân, 25/63).

Bu âyetlerle ilgili olarak, ilk âyette cahillerden yüz çevrilmesinin emredildiği, ikinci âyette ise cahillerle muhatap olunduğunda onlara selam denilmesinin önerildiği ifade edilerek bu iki âyet arasında nesih olduğu söylenmektedir. Onlara göre bu iki âyet birbiriyle çelişmektedir ve her ikisinin de geçerli olması durumunda yüz çevirmekle selam vermek arasında kalınacağından bunun Kur'an için eksiklik oluşturacağını beyan etmektedirler. O halde çözüm bunlardan birini ve doğal olarak önce inen âyeti hükümsüz bırakmaktır. İbn Kayyim'e göre bu Kur'an için düşünülemez. Söz konusu âyetlerde Yüce Allah, Hz. Peygamber'e yakışan bir tavrı tüm insanlara örnek olarak sunmaktadır. Af yolunu tutmak, bağışlamak, iyilikle kötülüğü uzaklaştırmak Hz. Peygamber'in en önemli vasıfları arasındadır. Aslında ona yakışan da budur. Cahil biri ona sataştığında, kendisi ona aynı şekilde davranmayacak ve onu affedecektir. İlk âyetteki “yüz çevirmek” ifadesi onları büsbütün dışlamak ve onlardan uzak durmak manasında değildir. Aksi takdirde âyet “sen af yolunu tut” şeklinde başlamazdı. Af yolunu tutan kişiye yakışan tutum, onların sataşmalarına uymamaktır. İntikam duygularıyla hırslanmak ve misliyle karşılık vermek Peygamber'in tavrı değildir. Ona düşen affedici ve kucaklayıcı olmaktadır. Âyetin buyruğuna göre, Hz. Muhammed (s.a.v) kendisine sataşanlardan, kendisine cahilce davrananlardan Allah'ın emri doğrultusunda yüz çevirmektedir. Yani onlara karşı kin ve öfke ile hareket etmemektedir. İyilikle ve af yolundan giderek Allah'ın emrine uymaktadır. Diğer âyette de benzer şekilde cahiller sataştığı zaman onlara karşı güzel muamelede bulunulması ve “selam” denilerek geçilmesi emredilmektedir.⁴²

⁴¹ Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 3: 131.

⁴² Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 2: 214-215.

İbn Kayyim'e göre nesih bahsinde şunlar dikkate alınmalıdır: Bir âyet diğerini neshetmiş ise burada ille de âyetlerden birinin geçersiz olması anlaşılmalıdır. Hem nesheden hem de neshedilen âyet geçerlidir ve mensûh âyet demek hükmü iptal olmuş âyet demek değildir.⁴³ Her iki âyet için de söz konusu değişiklik Allah'ın dilemesi ve bir maslahatı ile olmaktadır.

Yüce Allah (el- Nahl, 16/101) şöyle buyurmaktadır:

“وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُبَدَّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ”

“Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde- Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde- “Sen ancak bir iftiracısın.” dediler. Hayır! Onların çoğu bilmezler.”

Yüce Allah bu âyette, bir değişim olgusundan bahsetmektedir. Bir âyet başka bir âyet ile değiştirilmektedir. Bu değişim, daha iyi ve daha hayırlı olana doğru bir seyir takip etmektedir.⁴⁴ İbn Kayyim'in dikkat çektiği neshin iki anlam boyutundan birinci gruba ilişkin bir yaklaşımı da bu âyetten çıkarmak mümkündür. İbn Kayyim, değişimin ya hükmün tamamen iptali ya da âyetin tahsîs, takyîd ve muhkem hale gelmesiyle gerçekleşeceğini belirtmektedir. Yukarıdaki âyet ise Kur'an'ın kendisinden önceki şeriatların bazı kısımlarını kaldırmasıyla ilgilidir.

SONUÇ

İndirildiği günden beri insanlığa erdemli ve ahlâklı yaşamın yollarını gösteren Kur'an-ı Kerim, kendisinden sonraki tüm zamanlara ve toplumlara hitap etmektedir. Onun öğretileri kendi içerisinde tutarlı ve uyumlu bir bütünlük arz etmektedir. Nesih konusunun Kur'an'ın bütünlüğü içinde ele alınması zorunludur. Neshi, âyetler arası çelişkiye dayandıranlar Kur'an'ın

⁴³ Konuyla ilgili olarak Zerkeşi şunları söylemektedir: “Herhangi bir sebepten ötürü emredilip, daha sonra emrediliş sebebi ortadan kalkan hükümdeki durum, gerçekte nesih olmayıp, sadece hükmün ertelenmesinden ibarettir. Tıpkı, Allah'a kavuşmayı ümit eden kimselerin güçsüz ve sayıca az oldukları zaman sabır ve affedicilikle emrolunmalarında olduğu gibi. Keza söz konusu durumda emr-i bil maruf nehy-i ani'l münker, cihad vb. vecibelerin farz kılınmaması, ancak daha sonra gelen farz emrinin bu hükmü nesh etmesi de bu türdendir. Bu hakikatteki nesih değildir. Nitekim Allah, “ev nüsi'hâ (el- Bakara, 2/106)” buyurmuştur. Buradaki “Munse” (ertelenen hüküm), Müslümanlar güçleninceye kadar savaş emrinin ertelenmesidir. Zerkeşi, *el- Burhân*, 2: 49. Dikkat edilecek olursa burada bir kıraat farklılığı söz konusudur. ” أَوْ نُسِبَهَا ” ifadesi bu okuyuşa göre “ev nüsi'hâ” şeklindedir. Buna göre anlam, Allah bir hükmü siler/değiştirir şeklinde değil de, Allah bir hükmü erteler şeklinde olacaktır. Ebû Zeyd, *İlahî Hitabın Tabiatı*, 152.

⁴⁴ Cevziyye, *Bedâ'i u't-tefsîr*, 2: 536.

temel misyonuna aykırı davranmaktadırlar. Vahiy bir bütündür ve hepsi kaynağı itibariyle Allah'ın topluma sunduğu sosyal nizamın temel dayanaklarıdır. Burada bir çelişki aramak, manzaranın tümüyle görünmemesi demektir. Nitekim sahâbe neshi farklı anlamıştır. Allah nesihle beyanını güçlendirmektedir. Nesih vardır ve aklen câizdir. Sosyal yaşam, değişiklikleri de bünyesinde barındırmakta ve zamanla, benzer olgular arasında biçim ve içerik açısından farklılaşmalar meydana gelebilmektedir. Hayatın değişkenliği bir realite olarak hem toplum hem de bireylerce tecrübe edilmektedir.

Bu görüşü dillendiren müfessirlerden biri İbn Kayyim el-Cevziyye'dir. O'na göre neshin varlığı şüphe götürmeyen bir gerçektir. Bizzat Allah nesihten bahsetmiştir. Nesih yolu ile Allah, mesajını kuvvetlendirmekte ve devamlılığını sağlamaktadır. Bu nedenle Yüce Allah, nesihden bahsettikten hemen sonra âyetlerin muhkem oluşunu gündeme getirmiştir. Esasen Kur'an'da bir iptal etme ve izale söz konusu değildir. Neshin temel manası, değiştirme ve anlamı belirginleştirmedir. Bu da tahsîs, takyîd, muhkem ve hâs ile olmaktadır. Bir âyetteki kapalılık başka bir âyetle daha açık hale getirilmektedir. Genel bir durum kayıtlanarak takyîd edilmektedir. Bütün bu durumlar neshin birer uygulamasıdır. İptal etme anlamıyla nesih, Kur'an'ın kendisinden önceki kitapları kapsayıcı bir nitelikte olmasında karşımıza çıkmaktadır.

Yüce Allah, şeytanın katmaya çalıştığı bâtil sözleri iptal etmektedir. İbn Kayyim, buradaki neshin şeytanın müdahalelerini geçersiz kılmak olduğunu belirtir. Böylece âyetler sağlamaştırılmaktadır. Bunun yanında her ne kadar âyetin zâhirinde yer almasa da kişilerin zihninde oluşan vehimlerin ortadan kaldırılması da nesihdir. Yine bu yolla âyet muhkem kılınmış olmaktadır. Hem şeytanın vahye müdahil olma isteği hem de kişilerdeki yanlış anlayışın oluşması aslında âyette bir kapalılık durumuna işaret etmektedir. Nesihle bu kapalılıklar giderilmiş olmaktadır. Bu açıdan nesih, vahiy sağlamaştırın, vehimleri ortadan kaldıran ve yanlış anlamaların önüne geçen bir fonksiyon üstlenmektedir.

Nesih konusu üzerindeki tartışmalar, hem kavramın tanımında hem de neshe ilişkin örneklerde bir ittifakın sağlanamadığını göstermektedir. Neshin varlığını kabul edenler hangi âyetlerin bu kapsamda değerlendirileceği hususunda ortak bir sonuca varamamışlardır. Ne neshin kelime anlamında ne de ıstilahî anlamında bir uzlaşya varılabilmıştır. Hem Fıkıh hem de Tefsir alanında ilim adamlarını bir hayli meşgul eden bu kavram, bizzat Kur'an'da zikredilmektedir. Burada şöyle bir ayırım söz

konusudur. Bir tarafta Kur'an'da geçen ve sahâbenin tanımladığı nesih kavramı ve Kur'an'ın bu kavrama yüklediği anlam, diğer tarafta ise âyetler arasındaki anlamsal çelişkiyi kaldırmaya dönük müfessirlerin/usûlcülerin zaman içinde oluşturdukları tanım bulunmaktadır. Kur'an, neshi daha geniş bir çerçevede ele alırken, zamanla Kur'an tefsiriyle yakın bir disiplin olarak Fıkıh ilmiyle uğraşanlar tarafından indirgemeci bir yaklaşımla bu kavram dar bir çerçevede kullanılmaya başlanmıştır.

Neshin anlamında zamanla önemli bir değişim olmuştur. Fıkhî bir zeminde kullanılan bu tanıma göre, neshin anlam çerçevesi daraltılmış aynı zamanda da içeriği farklılaştırılmıştır. Böylece değişiklik boyutu ve geniş bir anlam sahası yerini biri diğerini yok eden bir anlayışa bırakmıştır. Bu yaklaşıma göre, Allah'ın bir hükmü yine Allah tarafından artık geçerliliğini yitirdiği gerekçesiyle iptal edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Halis. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Şule Yayınları, 2016.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. 19. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Bedâ' i' u' t- tefsîr*. Der. Yüsrî Seyyid Muhammed. 1. Baskı. Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l Cevzî, 1427.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *İbn Kayyim Tefsiri, Bedâ' i' u' t- tefsîr*. Trc. Halil Aldemir. 1. Baskı. İstanbul: Polen Yayınları, 2011.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Ta' rifat*. İstanbul: y.y., 1327.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: MÜİFV Yayınevi, 2001.
- Duman, M. Zeki. "Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen Ve Mensûh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmesi". *Bilimname Dergisi* 17 (Bahar: 2009): 9-50.
- Ebü Zeyd, Nasr Hâmid. *İlahî Hitabın Tabiatı, Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine*. Trc.: Mehmet Emin Maşalı. 2. Baskı. Ankara: Avrasya Yayınevi, 2006.
- el-Murâdî el-Mısri, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil. *en-Nâsih ve'l-mensûh*. Thk. Muhammed Abdüsselam Muhammed. Kuveyt: Mektebetü'l-felâh, 1988/1408.
- es-Sedûsî el-Basri, Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde. *en-Nâsih ve'l-mensûh fî Kitâbillahi Teâlâ*. Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985.
- ez-Zührî, Ebü Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb. *en-Nâsih ve'l mensûh*. Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988.
- Has, Şükrü Selim. "Klasik Fıkıh Usûlünde Neshin Mahiyeti", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (Bahar 2006): 543-564.
- Hökekleli, Hülya. *İbn Kayyim el- Cevziyye'nin Kur'an Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l Ferec Cemâluddin Abdurrahmân b. Alî b. Abdullah. *Nâsihu'l-Kur'ân ve mensûhuh*. Nşr. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Dımaşk: y.y., 1411/1990.

- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Meâfirî. *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Thk. Abdülkebir Alevi Medgari. Kahire: Mektebeti's-sekâfeti'd-Diniyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l mesîr fi ilmi't tefsîr*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002.
- İbn Teymiyye, Ebû'l Abbâs Takiyyüddîn Ahmed. *Kur'an'a Giriş*. Trc. Ömer Aydın. 1. Baskı. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Kaya, Remzi. *Kur'ân-ı Kerîm'de Nesih*. Bursa: Furkan Ofset. 2001.
- Miskîn el-Herevî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm. *en-Nâsih ve'l-mensûh*. Nşr. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir. Riyad: y.y., 1411/1990.
- Şimşek, M. Sait. "Kur'an'da Nesh Meselesi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (Bahar 1986)*: 235-248.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'a'n'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1991.
- Türcan, Selim. *Neshin Problematik Tarihi*. 1. Baskı. Ankara: Otto Yayınevi, 2017.
- Özdeş, Talip. *Kur'an ve Nesih Problemi*. 2. Baskı. Ankara: Fecr Yayınevi, 2018.
- Yılmaz, Orhan. *İbn Kayyim el- Cevziyye'nin Hadis/Sünnet Anlayışı ve Metin Tenkidindeki Yeri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türki el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l Fikr, 2009.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 3. Baskı. Dimaşk: Dâru Kuteybe, 2010.